

Марія Васильєва

**«Всі явища зумовлені та залежать від наміру»:
роль прагнення в буддизмі магаїни**

Maria Vasylieva

**“All Phenomena Are Conditioned and Depend
on Intention”: the Role of Aspiration
in Mahāyāna Buddhism**

Abstract. This article examines the concept, place, and role of *praṇidhāna* (Skt., Tib. *smoṅ lam*) – aspiration – within Mahāyāna Buddhism. The analysis draws upon canonical sūtras and philosophical treatises that present this practice as a fundamental method of the bodhisattva path for attaining awakening for the benefit of all beings. The foundational aspiration of Mahāyāna Buddhism is bodhicitta: the resolve to attain awakening for the purpose of leading all beings to this supreme state. Buddhist aspiration practice is grounded in the principle of dependent origination (Skt. *pratītyasamutpāda*, Tib. *rten 'brel du 'byung ba*), which teaches that all phenomena arise interdependently and that effects correspond to their causes. Accordingly, bodhisattvas deliberately cultivate specific causes to achieve desired spiritual outcomes. This study proposes a comprehensive typology of *praṇidhānas*, categorizing them according to the stage of the bodhisattva path at which they originate, the practitioners who carry out their cultivation, and the nature and content of the aspirations themselves. The significance of this practice is paramount in Mahāyāna soteriology, as all the qualities ultimately attained by buddhas are understood to result from the aspirations they cultivated on the bodhisattva path.

Keywords: aspiration, *praṇidhāna*, bodhisattva path, Mahāyāna Buddhism.

Буддизм принципово відрізняється від інших світових релігій відсутністю теїстичної основи. Він не визнає концепції бога-творця чи бога-першопричини. З історичної перспективи, засновник буддизму – індійський принц Сіддгартха Гаутама (санскр. Siddhārtha Gautama, VI–V століття до н.е.) – був звичайною людиною, яка досягла стану «будди¹». Санскритське слово *buddha* походить від кореня \sqrt{budh} , що означає «пробудитися». Цікаво, що українські слова **будити**, **будильник**, **пробуджений** мають той самий про-тоарійський корінь. А відтак, щоранку, коли ми **пробуджуємося**, то, у граматичному сенсі, стаємо **буддою**. Окрім того, у доктринальному сенсі, ми, як і кожна істота, маємо потенціал пробудитися від сну невідання й стати справжнім буддою, наділеним усіма просвітленими якостями. Власне пробудження (також зване «просвітленням» або «станом будди») становить мету буддійського духовного шляху.

На Заході буддизм здобув популярність передусім як філософська система, а також як «релігія, яка унікально сумісна з сучасною наукою» (McMahan, 2004, p. 898; Wallace, 2003). Проте, попри секулярний та науковий характер буддизму, молитви залишаються важливим аспектом буддійської практики. Серед молитов виокремлюють чотири основні категорії: молитви-звернення (санскр. *adhyeṣaṇā*, *prārthanā*, тиб. *gsol ba 'debs pa*, *gsol 'debs²*), молитви-славлення (санскр. *stotra* або *praśamsā*, тиб. *bstod pa* або *bsngags pa*), молитви-присвячення (санскр. *pariṇāmanā*, тиб. *bsngo ba*) та молитви-прагнення (санскр. *praṇidhāna*, тиб. *smoṅ lam*). Саме ця четверта категорія – молитви-прагнення – є предметом розгляду в цій статті.

¹ Будда (санскр. *buddha*, тиб. *sangs rgyas*) – «пробуджений», той, хто повністю звільнився від затьмарень і досяг досконалості всіх добродієв якостей. Будда Шак'ямуні (санскр. *Śākyamuni Buddha*) є історичним буддою нашої епохи, що жив у Давній Індії приблизно у VI–V столітті до н. е. Згідно з вченням магаїни, у минулому існувала незліченна кількість будд, які вказували шлях до пробудження, а в нашу епоху з'явиться тисяча будд, серед яких Будда Шак'ямуні є четвертим.

² Санскритська транслітерація подається згідно з системою IAST «Міжнародного алфавіту санскритської транслітерації» (англ. International Alphabet of Sanskrit Transliteration), а тибетська – згідно із системою транслітерації Уайлі (англ. Wylie Transliteration System).

Філософське поняття та витоки

Санскритське слово *praṇidhāna* (пранідгана) охоплює широкий спектр значень: прагнення, устремління, бажання, відданість, рішучість, зусилля, молитва, обітниця тощо. У буддизмі магаяни³, цей термін набуває особливого значення, бо є тісно пов'язаним із наміром бодгісаттви⁴ сягнути пробудження. Проте, варто зазначити, що *пранідгана* не є виключно буддійським поняттям. Наприклад, у «Сутрах йоги» (санскр. *Yogasūtra*) давньоіндійського філософа-містика Патанджалі (санскр. Patañjali, приблизно II століття до н.е. – IV століття н.е.) згадується *ішвара-пранідгана* (санскр. *īśvarapraṇidhāna*) – «пранідгана до найвищого бога». Вона входить до п'яти *ніям* (санскр. *niyama*), тобто добродесних звичок, правил поведінки або етичних зобов'язань⁵. У цьому контексті, *пранідгана* означає відданість найвищому божеству.

У буддійському контексті практика зародження прагнень ґрунтується на фундаментальному принципі взаємозалежного виникнення (санскр. *pratītyasamutpāda*, тиб. *rten 'brel du 'bjung ba*). Цей принцип стверджує, що явища не виникають без причин, але й не зумовлюються безпричинним та незмінним творцем – не важливо, чи то вища сутність, енергія, час, природа чи то бог. Натомість явища виникають, коли сходяться разом специфічні для них причини й обставини. Як зазначено в палійській сутрі «Ненавчений» (палі *Assutavāsutta*):

Коли є це, виникає те.

Виникнення цього веде до виникнення того.

Коли немає цього, немає й того.

З припинення цього виникає припинення того⁶.

³ Магаяна (санскр. *mahāyāna*, тиб. *theg pa chen po*) – Велика Колісниця, ідеалом якої є досягнення пробудження (санскр. *bodhi*, тиб. *byang chub*) на благо всіх істот.

⁴ Бодгісаттва (санскр. *bodhisattva*, тиб. *byang chub sems dpa'*) – «пробуджена істота», той, хто плекає в собі намір досягти пробудження заради блага всіх істот; практик шляху магаяни, зокрема той, хто досяг принаймні першого рівня (санскр. *bhūmi*, тиб. *sa*) на шляху до пробудження.

⁵ Sūtra II.1. (Bryant, 2009): *tapah-svādhyāyeśvara-praṇidhānāni kriyā-yogaḥ* [Kriyā-yoga, the path of action, consists of self-discipline, study, and dedication to the Lord], “Dvitiyaḥ sādhana-pādaḥ” [ch. II: Practice].

⁶ *'iti imasmim sati idaṃ hoti, imassuppādā idaṃ uppajjati; imasmim asati idaṃ na hoti, imassa nirodhā idaṃ nirujjhati.* (Assutavāsutta, n.d.) (Переклад мій – М. В.).

Ця формула розкриває суть зумовленості всіх явищ. Результати виникають із відповідних причин; без таких причин немає результату. Коли ж причини й обставини сходяться разом, результат неминуче виникає.

Звідси випливає практичний висновок: для досягнення бажаного результату необхідно створити відповідні причини. У такому сенсі прагнення стає тією причиною, яка необхідна для досягнення мети. Таким чином, принцип взаємозалежного виникнення підтверджує загальну істину: щоби щось здобути, треба передусім цього захотіти, а потім докласти до цього зусиль. Наприклад, щоб сягнути стану будди, необхідно насамперед зародити прагнення до нього. Зародивши таке прагнення, слід докладати відповідних зусиль – плекати добродійність і мудрість. Усі просвітлені якості й здібності здобуваються саме таким чином.

Буддійські витоки *пранідгани* сягають ранніх буддійських сутр, де *панідгі* (палі *paṇidhi*) – прагнення, молитва, рішучість – зустрічається досить часто⁷. Також «Джатаки» (санскр. *Jātaka*) й «Авадани» (санскр. *Avadāna*) – оповіді про попередні життя Будди й інших бодгісаттв, та трактат ранньої буддійської школи Магасамггіка Локоттаравада (санскр. *Mahāsāṃghika Lokottaravāda*) «Велика подія» (санскр. *Mahāvastu*) згадують про *пранідгана-чар'ю* (санскр. *prañidhānacaryā*) як прагнення сягнути пробудження (Shiraishi, 1958, pp. 301–306).

Роль прагнення в магаяні

У буддизмі магаяни, *пранідгана* стає важливою практикою шляху бодгісаттви, необхідною для здобуття пробудження. *Магабодгі-пранідгана* (санскр. *mahābodhiprañidhāna*, тиб. *byang chub chen por ston pa*) – «прагнення великого пробудження», яке зароджує бодгісаттва, – це ключове поняття магаяни.

Магабодгі-пранідгана тісно пов'язана з бодгічittoю наміру – одним з двох різновидів бодгічитти (санскр. *bodhicitta*, тиб. *byang chub sems*), тобто «ума пробудження» або «ума, спрямованого до

⁷ Є забагато випадків, щоби навести вичерпний перелік, тому лише кілька ілюстративних прикладів: “Bījasutta” (104) (Bījasutta, n.d.). *Samaṇasaññāvagga* (11), *Aṅguttara Nikāya* (10). AN 10.104; “Giñjakāvasathasutta” (13) (Giñjakāvasathasutta, n.d.). *Dutiyaavagga* (2), *Saṃyutta Nikāya* (14). SN 14.13, та “Kusalākusalapaṭisandahan akathā” (Kusalākusalapaṭisandahanakathā, n.d.). *Cuddasamavagga*, *Anusayapaṇṇāsaka*, *Kathāvathu*. Kv 14.1 тощо.

пробудження». У трактаті магаяни «Прикраса ясного пізнання» (санскр. *Abhisamayālaṅkāra*), який приписують бодгісатві Майтреї (санскр. Maitreya або Maitreyanātha), *cittotpāda* (санскр., тиб. *sems bskyed pa*), тобто «зародження ума, [спрямованого до пробудження]», визначається як «бажання досягти повного й досконалого пробудження задля добра інших»⁸.

Давньоіндійський філософ Шантідева (санскр. Śāntideva, приблизно 685–763 н.е.) у своєму трактаті «Входження у поведінку бодгісаттв» (санскр. *Bodhicaryāvatāra*) розрізняє два типи бодгічїтти:

1. *bodhipraṇidhicitta* (санскр., тиб. *byang chub smon pa'i sems*), тобто «ум, що прагне пробудження», що більш відома як «бодгічїтта наміру» (санскр. *praṇidhicitta*, тиб. *smom pa'i sems*), та
2. *bodhiprasthāna* (санскр., тиб. *byang chub 'jug pa*), тобто «просування до пробудження»⁹, що більш відома як «бодгічїтта застосування» (санскр. *prasthānacitta*, тиб. *'jug pa'i sems*).

Шантідева пояснює різницю між ними через просту аналогію:

Так, як хтось розуміє різницю
Між тим, хто хоче йти, та тим, хто йде,
Так само вченим слід розуміти в належному порядку
Різницю між цими двома¹⁰. (1.16)

Ця метафора яскраво ілюструє відмінність між бодгічїттою прагнення – наміру сягнути пробудження заради істот, та бодгі-

⁸ Maitreyanātha. *Abhisamayālaṅkāra*, v. 1.18 (Wogihara, 1932–1935, p. 25): *cittotpādaḥ parārthāya samyaksambodhikāmatā*; (Maitreyanātha, n.d., f. 2v5): *sems bskyed pa ni gzhan don phyir* | *yang dag rdzogs pa'i byang chub 'dod*.

⁹ Śāntideva. *Bodhicaryāvatāra*, v.1.15 (La Vallée Poussin, 1901, p. 23): *tad bodhicittaṃ dviḍidhaṃ vijñātavyaṃ samāsataḥ* | *bodhipraṇidhicittaṃ ca bodhiprasthānam eva ca*; (Śāntideva, n.d., ff. 2v4–5): *byang chub sems de mdor bsdu na* | *rnam pa gnyis su shes bya ste* | *byang chub smon pa'i sems dang ni* | *byang chub 'jug pa nyid yin no*.

¹⁰ Śāntideva. *Bodhicaryāvatāra*, v.1.16. (La Vallée Poussin, 1901, p. 24): *gantukāmasya gantus ca yathā bhedaḥ pratīyate* | *tathā bhedo 'nayor jñeyo yāthāsamkhyena paṇḍitaiḥ*; (Śāntideva, n.d., ff. 2v5–6): *'gro bar 'dod dang 'gro ba yi* | *bye brag ji ltar shes pa ltar* | *de bzhin mkhas pas 'di gnyis kyi* | *bye brag rim bzhin shes par bya*. (Переклад мій – М.В.).

чіттою застосування – активного плекання *параміт*¹¹, щоби досягти цієї мети.

Десять великих прагнень бодгісаттв

Основоположна сутра магаяни «Сутра про десять *бгумі*» (санскр. *Daśabhūmikasūtra*) (Rahder, 1926, pp. 14–16; 'Phags pa sa bcu ra'i mdo, n.d.) містить перелік десяти великих прагнень (санскр. *daśamahāprañidhānāni*, тиб. *smoṅ lam chen po bcu*), які бодгісаттви безперервно зароджують на першій стадії шляху бодгісаттви (*бгумі*¹²), що зветься Прамудіта (санскр. *Pramuditā*, тиб. *Rab tu dga' ba*), тобто «Досконала радість». Ці десять прагнень вважають квінтесенцією прагнень і діянь усіх будд минулого, теперішнього й майбутнього. Вони також зрозумовані в трактаті «*Бгумі бодгісаттви*» (санскр. *Bodhisattvabhūmi*) (Dutt, 1966, p. 187; Asaṅga, n.d.a, ff. 145v1–4) Ар'ї Асанги (санскр. Ārya Asaṅga, 300–370 н.е.), у якому роз'яснюється «Сутра про десять *бгумі*». Десять великих прагнень такі:

1. Служіння всім буддам

Щоби служити всім без винятку буддам, бодгісаттви зароджують велике прагнення вшанувати та звершити великі офіри всім буддам, які з'являються в усіх еонах.

2. Збереження Дгарми

Щоби зберегти Дгарму, якій учать усі будди й сягнути пробудження завдяки практиці Дгарми всіх будд, бодгісаттви зароджують велике прагнення зберігати Дгарму всіх будд.

¹¹ *Параміта* (санскр. *pāramitā*, тиб. *pha rol tu phin pa*) – якість «трансцендентної досконалості». Десять таких якостей, це: (1) щедрість (санскр. *dāna*, тиб. *sbyin pa*); (2) дисципліна (санскр. *śīla*, тиб. *tshul khriṃs*); (3) терплячість (санскр. *kṣānti*, тиб. *bzod pa*); (4) старанність (санскр. *vīrya*, тиб. *brtson 'grus*); (5) медитативне зосередження (санскр. *dhyāna*, тиб. *bsam gtan*), та (6) мудрість (санскр. *prajñā*, тиб. *shes rab*), що складають методи вправління бодгісаттв. Шоста *параміта* ділиться на чотири: (7) вправні засоби (санскр. *upāyakaśāla*, тиб. *thabs la mkhas pa*); (8) сила (санскр. *bala*, тиб. *stobs*); (9) прагнення (санскр. *prañidhāna*, тиб. *smoṅ lam*) та (10) пробуджена (одвічна) мудрість (санскр. *jñāna*, тиб. *ye shes*), що доводить число *параміт* до десяти.

¹² *Бгумі* (санскр. *bhūmi*, тиб. *sa*), досл. «земля», в якій ростуть якості, позначає стадії, які долає бодгісаттва на шляху до пробудження. На шляху бодгісаттви десять *бгумі*, а одинадцяте *бгумі* – це стан будди.

3. Перебування в присутності будд

Щоби проявитися в їхній присутності, звершити їм офіри, служити їм та отримувати вчення, бодгісаттви зароджують велике прагнення перебувати в присутності будд аж поки вони не відійдуть у нірвану¹³.

4. Плекання бодгічітти

Щоби звершити безмежну поведінку бодгісаттв, здобути плоди всіх *параміт*, звершити практики всіх *бгумі* та здобути всі чинники пробудження¹⁴, бодгісаттви зароджують велике прагнення плекати бодгічітти в усіх еонах.

5. Приведення всіх істот до визрівання

Щоби всі істоти досягли визрівання, увійшли на шлях Дгарми, безперервно йшли цим шляхом і таким чином сягнули пробудження, бодгісаттви зароджують велике прагнення привести до визрівання всіх істот у всіх еонах.

6. Очищення світів

Щоби їхні магічні прояви змогли увійти в кожне зібрання в кожному зі світів десяти сторін та були наділені мудрістю розрізнити їхні особливості, бодгісаттви зароджують велике прагнення увійти в ці світи задля їхнього очищення в усіх еонах.

7. Очищення буддових полів

Щоби мати незліченні чисті буддові поля¹⁵, у яких наявне досягнення шляху, що звільняє від усіх затьмарень, бодгісаттви зароджують великий намір очистити буддові поля в усіх еонах.

¹³ Нірвана (санскр. *nirvāṇa*, тиб. *mya ngan las 'das pa*) – стан цілковитого умиротворення всіх страждань та їхніх причин.

¹⁴ Чинники пробудження – це сім елементів, необхідних для досягнення стану будди (санскр. *saptabodhyaṅga*, тиб. *byang chub kyi yan lag bdun*), що належать до тридцяти семи чинників пробудження, які культивуються на шляху бодгісаттви: (1) пам'ятування (санскр. *smṛti*, тиб. *dran pa*); (2) розпізнавання явищ (санскр. *dharmapraṅcāyā*, тиб. *chos rab tu rnam par 'byed pa*); (3) старанність (санскр. *vīrya*, тиб. *brtson 'grus*); (4) радість (санскр. *prīti*, тиб. *dga' ba*); (5) гнучкість (санскр. *praśrabdhī*, тиб. *shin tu sbyangs pa*); (6) медитативне заглиблення (санскр. *samādhi*, тиб. *ting nge 'dzin*) та (7) неупередженість (санскр. *upekṣā*, тиб. *btang snyoms*).

¹⁵ Буддове поле (санскр. *buddhakṣetra*, тиб. *zhing khams* або *sangs rgyas kyi zhing*), також «чисте поле» (тиб. *dag pa'i zhing*) – чистий світ, проявлений буддою або великим бодгісаттвом (тобто бодгісаттвом останнього, десятого, *бгумі*). Істоти, які народжуються у буддовому

8. Звершення магаяни

Щоби бути відданими єдиному наміру всіх бодгісаттв, зібрати всі корені добродітності, мати таку саму мету, що й усі бодгісаттви, завжди нерозлучно перебувати разом з ними, а також отримати вчення будд і здобути їхню силу й мудрість, бодгісаттви зароджують велике прагнення звершувати магаяну протягом усіх еонів. Згідно з «Бгумі бодгісаттви», восьме велике прагнення означає бажання увійти на шлях магаяни, маючи такий самий намір і діяння, що й усі бодгісаттви¹⁶.

9. Плідність усіх прагнень

Щоби практикувати поведінку бодгісаттв, перебуваючи у незворотному колесі¹⁷ (тобто вченні магаяни), мати сповнені смислом діяння тіла, мови й ума, що зумовлюють зародження віри в Дгарму, досягти мудрості й свободи від затьмарень, а також здобути тіло, що схоже на коштовність, яка виконує бажання, та практикувати добродітність, бодгісаттви зароджують велике прагнення, щоби всі прагнення незворотного колеса були плідними в усіх еонах. Згідно з «Бгумі бодгісаттви», дев'яте велике прагнення означає бажання, щоби всі діяння бодгісаттв були плідними¹⁸.

10. Здобуття досконалого пробудження

Щоби здобути пробудження в усіх світах та вчити всім якостям бгумі великої мудрості, бодгісаттви зароджують велике праг-

полі, можуть подолати шлях до пробудження без повернення в світи самсари.

¹⁶ Asaṅga. *Bodhisattvabhūmi* (Dutt, 1966, p. 187): *sarvabodhisattvaikāśa yaprayogatāyāi mahāyānāvataṛaṇatāyāi mahāpraṇidhānam*; (Asaṅga, n.d.a, f. 145v4): *theg pa chen po la 'jug par bya ba'i phyir byang chub sems dpa' thams cad dang | bsam pa dang sbyor ba gcig par bya ba'i smon lam chen po*.

¹⁷ *Daśabhūmikasūtra* (Rahder, 1926, p. 16): *utāvivartyacakrasamārūḍhabo dhisatvacaryācaraṇaya*; ('Phags pa sa bcu pa'i mdo, n.d., f. 178v7): *phyir mi ldog pa'i khor lo la yang dag par gnas shing byang chub sems dpa'i spyod pa spyad pa*.

¹⁸ Asaṅga. *Bodhisattvabhūmi* (Dutt, 1966, p. 187): *abandhyasarva-samyakprayogatāyāi mahāpraṇidhānam*; (Asaṅga, n.d.a, f. 145v5): *yang dag pa'i sbyor ba thams cad 'bras bu yod par bya ba'i smon lam chen po*.

нення здобути вище знання¹⁹ великої мудрості стану будди в усіх еонах. Згідно з «Бгумі бодгісаттви», десяте велике прагнення означає бажання сягнути неперевершеного, повного й досконалого пробудження²⁰.

Давньоіндійський філософ Чандракірті (санскр. Candrakīrti, приблизно 600–650 н.е.) у коментарі до свого трактату «Вступ до мадг'ямаки²¹» (санскр. *Madhyamakāvatārabhāṣya*) пояснює суть цих прагнень, які бодгісаттви зароджують на першому бгумі:

Щодо цього, ум бодгісаттви, який бачить так, як це було роз'яснено, що істоти позбавлені самосутнього буття, сповнюється співчуттям, і в силу цього вони роблять присвячення за допомогою «Прагнення Самантабгадри»²². [Це бгумі] зветься Прамудіта [«Досконала радість»] тому, що причиною результату [його досягнення] є недвоїста мудрість. Таким є перше [бгумі].

¹⁹ Стосується шести типів вищого знання (санскр. *ṣaḍabhiññā*, тиб. *mngon par shes pa drug*): (1) знання магічних діянь (санскр. *ṛddhividhiññāna* або *ṛddhiviṣayajñāna*, тиб. *rdzu 'phrul gyi bya ba zhes pa*); (2) божественний слух (санскр. *divyaśrotraññāna*, тиб. *lha'i snyan*); (3) відання думок інших істот (санскр. *cetaḥpariyāyajñāna* або *paracittaññāna*, тиб. *pha rol gyi sems shes pa*); (4) пам'ять про минулі життя (санскр. *pūrvanivāsānusrījñāna*, тиб. *sngon gyi gnas rjes su dran pa shes pa*); (5) знання про смерть і переродження істот (санскр. *cyutuparādajñāna*), що також зветься божественним оком (санскр. *divyacakṣu*, тиб. *lha'i spyan*), та (6) знання про вичерпання забруднень (санскр. *āsravakṣayajñāna*, тиб. *zag pa sad pa shes pa*).

²⁰ Asaṅga. *Bodhisattvabhūmi* (Dutt, 1966, p. 187): *anuttarasamyaksaṃb odhyabhisamṃbodhāya mahāprañidhānam*; (Asaṅga, n.d.a, f. 145v4): *bla na med pa yang dag par rdzogs pa'i byang chub mngon par rdzogs par byang chub par bya ba'i smon lam chen po'o*.

²¹ Мадг'ямака (санскр. *madhyamaka*, тиб. *dbu ma*) – філософія «Серединного шляху», засновником якої вважають Наґарджуну (санскр. Nāgārjuna, ~150–250 н.е.), що виклав її основи в трактаті «Корінні строфи про мудрість серединного шляху» (санскр. *Mūlamadhyamakakārikā*, тиб. *Dbu ma rtsa ba shes rab*).

²² ('Phags pa bzang po spyod pa'i smon lam gyi rgyal po, n.d.).

Тут бодгісаттви зароджують незліченні сотні тисяч прагнень, такі, як десять великих прагнень та інші²³.

Прагнення як *параміта*

Водночас, як компонент шляху бодгісаттви, *пранідгана* є восьмою з десяти *параміт* – *пранідгана-парамітою* (санскр. *prañidhānapāramitā*, тиб. *smon lam gyi pha rol tu phyin pa*), трансцендентною досконалістю прагнення, яка звершується на восьмому *бгумі*, що зветься Ачала (санскр. *Acalā*, тиб. *Mi guo ba*), тобто «Непорушне». Хоча бодгісаттви зароджують прагнення протягом усього шляху, *параміта* прагнення стає найважливішою саме на восьмому *бгумі*, бо, як пояснює Чандракірті, всі незлічені прагнення, зароджені протягом шляху бодгісаттви, стають тут «повністю чистими», тому «*параміта* прагнення значно посилюється»²⁴.

²³ Candrakīrti. *Madhyamakāvātārabhāṣya* (Lasic, Li, & MacDonald, 2022, pp. 7–8): *tatra yathoktena nyāyena jagannaiḥ svābhāvyaṃ paśyato bodhisattvasya karuṇāviśeṣaṇatvenopāttasya yaccittam karuṇāsvatantram samantabhadrabodhisattvaprañidhipariṇāmitam pramuditābhīdhānādvayajñānam tannimitaphalopalakṣitam ca | tat prathamam itya ucyate | bodhisattvasya tatra daśamahāprañidhānapramukhāni daśa prañidhānāsankhyeyaśatasahas rāṇi [...]*; (Candrakīrti, n.d., ff. 224v4–225r1): *de la byang chub sems dpa' ji skad bshad pa'i tshul gyis 'gro ba rang bzhin med par mthong ba snying rje'i khyad par nyid du nye bar gzung ba'i sems gang snying rje'i gzhan gyi dbang du gyur cing | byang chub sems dpa' kun tu bzang po'i smon lam gyis yongs su bsgos pa rab tu dga' ba zhes bya ba'i ming can gnyis su med pa'i ye shes de'i rgyu can gyi 'bras bus nye bar mtshon pa de la ni | dang po zhes bya bar brjod do | de la smon lam chen po bcu la sogs pa smon lam 'bum phrag grangs med pa phrag bcu po [...]*. (Переклад мій – М. В.).

²⁴ (Candrakīrti, n.d., ff. 326r3–4): *'di yi smon lam shin tu dag 'gyur zhing | rgyal ba rnam kyis 'gog las slong bar mdzad | 'dis sems dang po bskyed par gyur pa na smon lam chen po bcu la sogs pa smon lam 'bum phrag grangs med pa phrag bcu gang dag mngon par btab pa de dag 'di la yongs su dag par 'gyur bas 'di'i smon lam gyi pha rol tu phyin pa ches lhag par 'gyur ro*, тобто «Незліченні сотні тисяч прагнень, які вони зароджують в контексті першого наміру [бодгісаттви], такі як десять великих прагнень та інші, в цей час стають повністю чистими. Тому *параміта* прагнення значно посилюється». (Переклад мій – М. В.).

Три типи прагнень відповідно до суб'єкта, який їх зароджує

Пранідгани можна також розділити на три групи відповідно до суб'єкта, який їх зароджує. Перша з них – це *пурва-пранідгана* (санскр. *pūrvaprañidhāna*, тиб. *sngon gyi smon lam*), тобто «попереднє прагнення» до пробудження, зароджене буддами в той час, коли вони були бодгісаттвами. *Пурва-пранідгани* теперішніх будд, таких як Шак'ямуні (санскр. Śākyamuni), Амітабга (санскр. Amitābha), Акшобг'я (санскр. Akṣobhya) та інших, перелічені у сутрі магаяни «Білий лотос співчуття» (санскр. *Karuṇāpūṇḍarīkasūtra*) ('Phags pa snying rje pad ma dkar po zhes bya ba theg pa chen po'i mdo, n.d.), тоді як сутра магаяни «Щасливий еон» (санскр. *Bhadrakalpikasūtra*) ('Phags pa bskal ba bzang po pa zhes bya ba theg pa chen po'i mdo, n.d.) містить розділ, присвячений *пурва-пранідганам* майбутніх будд нашої епохи, що зветься «щасливим еоном» (санскр. *bhadrakalpa*). Наприклад, *пурва-пранідгана* бодгісаттви Майтреї, наступного Будди нашого світу, описана так:

Бодгісаттва Майтрея, коли він був
Чакравартіном на ім'я Вайрочана,
Вперше зародив прагнення сягнути пробудження,
Запросивши Будду Могутнього (Mthu chen) на обід²⁵
(Skilling, 2014, p. 249).

Цей тип *пранідгани* не бажано плутати з *в'якраною* (санскр. *vyākaraṇa*, тиб. *lung du bstan pa*), провіщенням щодо майбутнього пробудження. Наприклад, сутра магаяни «Провіщення Діпамкари» (санскр. *Āryadīpaṃkaravyākaraṇasūtra*) ('Phags pa mar me mdzad kyis lung bstan pa zhes bya ba theg pa chen po'i mdo, n.d.) оповідає історію Будди Шак'ямуні. Коли у попередньому житті він був молодим брагманом на ім'я Меґга (санскр. Megha), він зустрів Будду Діпамкару (санскр. Dīpaṃkara), і той провістив його майбутнє пробудження. На той час Меґга вже був бодгісаттвою, який у минулому служив незліченим буддам.

Друга група *пранідган* – це прагнення великих бодгісаттв (тобто бодгісаттв на останньому, десятому, *бгумі*), таких як Авалокітешвара (санскр. Avalokiteśvara), Маньджущрі (санскр. Mañjuśrī), Самантабhadра (санскр. Samantabhadra) та інші. Ці *пранідгани* зумовлюються милосердним наміром бодгісаттв звільнити іс-

²⁵ Переклад мій – М. В.

тот від страждання й привести їх до пробудження. Із цією метою, замість того, щоби відійти в нирвану, ці бодгісаттви зароджують прагнення перебувати в самсарі²⁶, щоби привести всіх незлічених істот до повного й досконалого стану будди. Кінцевою метою таких прагнень завжди є абсолютне добро істот – їхнє досконале пробудження.

Третя група *пранідган* – це «рішучий намір» або «прагнення», що не обмежується діяннями великих бодгісаттв, а є складовою духовного шляху магаяни і її практикують усі істоти, які йдуть цим шляхом. Як уже зазначалося, цей намір зумовлюється прагненням привести всіх істот до стану будди. В цьому сенсі головною *пранідганою* шляху магаяни є бодгічітта.

Особливі прагнення бодгісаттв

Окрім тих загальних прагнень, бодгісаттви, перебуваючи на *бгумі*, також зароджують особливі прагнення й беруть обітниці, які виконуватимуть після досягнення стану будди. Наприклад, Будда Бгайшадж'ягуру (санскр. Bhaiṣajyagurubuddha), відомий як «Будда медицини» (тиб. Sangs rgyas sman bla) запрягся ще бодгісаттвою здобути здатність повністю звільнити істот від страждань, хвороб і бідності. У зв'язку з цим він зародив дванадцять особливих прагнень ('Phags pa bcom ldan 'das sman gyi bla ba'i ḍurgya'i 'od gyi smon lam gyi khyad par rgyas pa zhes bya ba theg pa chen po'i mdo, n.d.).

Схожі дванадцять особливих прагнень також описані в сутрі магаяни «Докладний виклад попередніх прагнень семи татхагат²⁷» (санскр. *Saptatathāgatapūrvapraṇidhānaviśeṣavistāra*) ('Phags pa de bzhin gshegs pa bdun gyi sngon gyi smon lam gyi khyad par rgyas pa zhes bya ba theg pa chen po'i mdo, n.d., ff. 261v1–263r7), яка розповідає про попередні прагнення семи будд, зокрема Супарікіртітанамадгеяшпіраджи (санскр. Suparikīrtitanāmadheyaśīrāja, тиб. Mtshan legs par yongs bsgrags dpal gyi rgyal po) та інших.

Серед особливих *пранідган* майбутніх будд (тобто теперішніх бодгісаттв) чільне місце посідає прагнення створити чисті буддові поля (також відомі, як буддові сфери або буддові світи). У цих

²⁶ Самсара (санскр. *saṃsāra*, тиб. *'khor ba*), цикл зумовленого існування, що характеризується стражданням, в якому істоти безперервно народжуються до досягнення ними звільнення.

²⁷ Татхагата (санскр. *tathāgata*, тиб. *de bzhin gshegs pa*) – «Той, хто прийшов до такості», один з основних епітетів Будди.

полях істоти можуть повністю присвятити себе практиці Дгарми та швидко й безперешкодно сягнути стану будди. Якості буддових полів, які творять будди після пробудження безпосередньо співвідносяться з прагненнями, зародженими ними на шляху бодгісаттви.

Хоча кожний будда перебуває в полі, наділеному незліченними якостями, найвідомішим серед них є Сукхаваті²⁸ – поле Будди Амитабги. Його якості детально описані в сутрах магаяни «Спектр Сукхаваті» (санскр. *Sukhāvātīvyūha*) ('Phags pa bde ba can gyi bkod pa zhes bya ba theg pa chen po'i mdo, n.d.) та «Спектр Амитабги» (санскр. *Amitābhavyūha*) ('Phags pa 'od dpag med kyi bkod pa zhes bya ba theg pa chen po'i mdo, n.d.).

Як зазначав згаданий вище Чандракірті, причиною *пранідган* є неконцепційна мудрість, що пізнає всіх істот як таких, що не мають самосутньої природи (санскр. *svabhāva*, тиб. *rang bzhin*). Таким чином, *пранідгани* є методом досягнення всіх цілей – власного відносного та абсолютного добра, а також добра інших.

Загалом, важливість прагнення бодгісаттви – його масштаб, силу, функції та результати і в межах шляху бодгісаттви, і в час повного й досконалого пробудження – неможливо переоцінити. Бодгісаттви старанно присвячують себе практиці зародження прагнень, оскільки всі їхні досягнення та якості постають у відповідності до того, чого вони прагнуть. Як сказано в сутрі магаяни «Спектр якостей буддової землі Маньджушрі» (санскр. *Mañjuśrībuddhakṣetraguṇavyūha*):

Всі явища зумовлені
Та залежать від наміру.
Хто які прагнення зароджує,
Таких результатів той і досягне²⁹.

Висновки

У статті розглянуто один із найважливіших аспектів практики магаяни – зародження прагнень з метою здобуття просвітлених

²⁸ Сукхаваті (санскр. *Sukhāvātī*, тиб. *De ba can*), тобто «Блаженне», буддове поле Будди Амитабги.

²⁹ ('Phags pa 'jam dpal gyi sangs rgyas kyi zhing gi yon tan bkod pa zhes bya ba theg pa chen po'i mdo, n.d.): *chos rnam thams cad rkyen bzhin te | 'dun pa'i rtsa la rab tu gnas | gang gis smon lam ci btab pa | de 'dra'i 'bras bu thob par 'gyur*. (Переклад мій – М. В.).

якостей. Ця практика ґрунтується на принципі взаємозалежного виникнення. В буддизмі магаяни *пранідгани* є одним із майстерних методів та можуть бути розділені на кілька категорій. Передусім, серед них можна виділити десять основоположних (великих) прагнень, які, згідно з магаянською доктриною, зароджують усі будди та бодгісаттви, та додаткові прагнення, які зумовлюють специфічну активність кожного будди та бодгісаттви. Окрім цього, *пранідгани* розрізняють відповідно до стадій (*бгумі*) шляху бодгісаттви.

Так, першою *пранідганою*, яка відкриває шлях магаяни, є зародження великого прагнення до пробудження – бодгічїтти прагнення. Серед десяти *бгумі* найважливішими для практики *пранідган* є перше та восьме. Відповідно до суб'єкта, що їх зароджує, серед *пранідган* виділяють прагнення будд у час, коли вони були бодгісаттвами, прагнення великих бодгісаттв та прагнення звичайних істот як метод плекання шляху бодгісаттви. Типологія *пранідган* демонструє осяжність та різноманїтність цього методу практики буддизму магаяни.

Загалом прагнення не мають обмежень чи передумов – прагнути можна будь-чого. Попри те, що різновидів *пранідган* у магаяні є чимало, вони завжди мають одну незмінну мету: привести всіх істот до абсолютного добра – досконалого пробудження та, поки воно не здобує, до відносного добра – щастя та процвітання.

Посилання / References

Asaṅga (n.d.a), “Rnal ’byor spyod pa’i sa las byang chub sems dpa’i sa”, *Tōh 4037, Sde dge bstan ’gyur*, Vol. 129, f. 145v1–4. (In Tibetan.)

Asaṅga (n.d.b), “Rnal ’byor spyod pa’i sa (Yogācārabhūmi)”, *Tōh 4035–4042, Sde dge bstan ’gyur*, Vol.127, f. 1v1–Vol. 132, f. 68v7. (In Tibetan.)

Assutavāsutta (n.d.), (61) of Mahāvagga (7), Saṃyutta Nikāya (12). SN 12.61, available at: <https://mail.dhammadtalks.net/suttacentral/sc2016/sc/pi/sn12.61.html> (accessed 29 February 2024). (In Pāli)

Bījasutta (n.d.), (104) of Samaṇasaññāvagga (11), Aṅguttara Nikāya (10). AN 10.104, available at: <https://mail.dhammadtalks.net/suttacentral/sc2016/sc/pi/an10.104.html> (accessed 29 February 2024). (In Pāli)

Bryant, E. (2009), *The Yoga Sūtras of Patañjali: A New Edition, Translation and Commentary*, North Point Press, New York. E-book edition.

Candrakīrti (n.d.), “Dbu ma la ’jug pa’i bshad pa zhes bya ba (Madhyamakāvātārabhāṣyanāma)”, *Tōh 3862, Sde dge bstan ’gyur*, Vol. 102, ff. 220v1–348r7. (In Tibetan.)

Dutt, N., (Ed.) (1966), *Bodhisattvabhūmi*, K.P. Jayaswal Research Institute, Patna. (In Sanskrit.)

Giṅjakāvasathasutta (n.d.), (13) of *Dutiyavagga* (2), *Samyutta Nikāya* (14). SN 14.13, available at: <https://mail.dhammadtalks.net/suttacentral/sc2016/sc/pi/sn14.13.html> (accessed 29 February 2024). (In Pāli)

Kusalākusalapaṭisandahanakathā (n.d.), *Cuddasamavagga*, *Anusayapaṇṇāsaka*, *Kathāvathu*. Kv 14.1, available at: <https://suttacentral.net/kv14.1/pli/ms?lang=en&layout=plain&reference=none¬es=asterisk&highlight=false&script=latin> (accessed 29 February 2024). (In Pāli)

La Vallée Poussin, Louis de, (Ed.) (1901), *Prajñākaramatī's commentary to the Bodhicaryāvatāra of Āntideva*, Asiatic Society, Calcutta. (In Sanskrit.)

Lasic, H., Xuezhong Li, and A. MacDonald, eds. (2022), *Candrakīrti's Madhyamakāvatārabhāṣya Chapter 1 to 5*, China Tibetology Publishing House, Austrian Academy of Sciences Press, Beijing–Vienna. (In Sanskrit.)

Maitreyanātha (n.d.), “Shes rab kyi pha rol tu phyin pa'i man ngag gi bstan bcos mngon par rtogs pa'i rgyan zhes bya ba bzhugs so (Abhisamayālaṅkāranāmaprajñāpāramitopadeśaśāstrakārikā)”, *Tōh 3786, Sde dge bstan 'gyur*, Vol. 80, ff. 1r1–13r7. (In Tibetan.)

McMahan, D. L. (2004), “Modernity and the Early Discourse of Scientific Buddhism”, *Journal of the American Academy of Religion*, Vol. 72, no. 4, pp. 897–933.

Rahder, J., (Ed.) (1926), *Daśabhūmikasūtra et Bodhisattvabhūmi: Chapitres Vihāra et Bhūmi*, Paul Geuthner, and Louvain: J.B. Ista, Paris. (In Sanskrit.)

Śāntideva (n.d.), “Byang chub sems dpa'i spyod pa la 'jug pa (Bodhisattvacaryāvatāra)”, *Tōh 3871, Sde dge bstan 'gyur*, Vol. 105, ff. 1r1–40r7. (In Tibetan.)

Shiraishi, Sh. (1958), “A Study of the Mahāvastu”, *Journal of Indian and Buddhist Studies (Indogaku Bukkyogaku Kenkyū)*, Vol. 6, no. 1, pp. 301–306.

Skilling, P., Saerji. (2014), “How the Buddhas of the Fortunate Aeon First Aspired to Awakening: The *pūrva-praṇidhānas* of Buddhas 1–250”, *Annual Report of the International Research Institute for Advanced Buddhism at Soka University for the Academic Year 2013*, Vol. 17, Tokyo.

Wallace, B. A., (Ed.) (2003), *Buddhism and Science: Breaking New Ground*, Columbia University Press, New York.

Wogihara, U., (Ed.) (1932–1935), *Abhisamayālaṅkāralokā Prajñāpāramitāvyaḥkyā* (Commentary on *Aṣṭasāhasrikā-*

Prajñāpāramitā) by Haribhadra Together with the Text Commented on. The Toyo Bunko, Tokyo. (In Sanskrit.)

'Phags pa 'jam dpal gyi sangs rgyas kyi zhing gi yon tan bkod pa zhes bya ba theg pa chen po'i mdo (*Āryamañjuśrībuddhakṣetraguṇavyūhan ātamahāyānasūtra*), (n.d.), Tōh 59, Sde dge bka' 'gyur, vol. 41, f. 279r5. (In Tibetan.)

'Phags pa 'od dpag med kyi bkod pa zhes bya ba theg pa chen po'i mdo (*Āryāmitābhavyūhanāmamahāyānasūtra*) (n.d.), Tōh 49, Sde dge bka' 'gyur, Vol. 39, ff. 237v1–270v2. (In Tibetan.)

'Phags pa bcom ldan 'das sman gyi bla ba'i ḍurya'i 'od gyi smon lam gyi khyad par rgyas pa zhes bya ba theg pa chen po'i mdo (*Āryabhag avānbhaiṣajyaguruvaiḍūryaprabhasya pūrvaprañidhānaviśeṣavistār anāmamahāyānasūtra*) (n.d.), Tōh 504, Sde dge bka' 'gyur, Vol. 87, ff. 274r1–283v7. (In Tibetan.)

'Phags pa bde ba can gyi bkod pa zhes bya ba theg pa chen po'i mdo (*Āryasukhāvātīvyūhanāmamahāyānasūtra*) (n.d.), Tōh 115, Sde dge bka' 'gyur, Vol. 51, ff. 195v4–200r2. (In Tibetan.)

'Phags pa bskal ba bzang po pa zhes bya ba theg pa chen po'i mdo (*Āryabhadrakalpikanāmamahāyānasūtra*) (n.d.), Tōh 94, Sde dge bka' 'gyur, Vol. 45, ff. 1r1–340v2. (In Tibetan.)

'Phags pa bzang po spyod pa'i smon lam gyi rgyal po (*Āryabhadracaryāprañidhānarāja*) (n.d.), Tōh 1095, Sde dge bka' 'gyur, Gzung 'dus, Vol. 102, ff. 262v5–266r3 (pp. 524–531). (In Tibetan.)

'Phags pa de bzhin gshegs pa bdun gyi sngon gyi smon lam gyi khyad par rgyas pa zhes bya ba theg pa chen po'i mdo (*Āryasaptatathāgatapūrvaprañidhānaviśeṣavistārānāma mahāyānasūtra*) (n.d.), Tōh 503, Sde dge bka' 'gyur, Vol. 87, ff. 248v1–273v7. (In Tibetan.)

'Phags pa mar me mdzad kyis lung bstan pa zhes bya ba theg pa chen po'i mdo (*Āryadīpaṃkaravyākaraṇanāmamahāyānasūtra*) (n.d.), Tōh 188, Sde dge bka' 'gyur, Vol. 61, ff. 191v1–199v5. (In Tibetan.)

'Phags pasabcupa'imdo, or Shin turgyaspa chen po'imdo sangsrgyas phal po che zhes bya ba las sa bcu pa'i le'u (*Āryadaśabhūmikasūtra* or *Buddhāvataṃsakanāmamahāvaiḍūryasūtrāt daśabhūmikaḥ paṭalaḥ*) (n.d.), Tōh 44-31, Sde dge bka' 'gyur, Vol. 36, ff. 177r1–179v1. (In Tibetan.)

'Phags pa snying rje pad ma dkar po zhes bya ba theg pa chen po'i mdo (*Āryakarūṇāpuṇḍarīkanāmamahāyānasūtra*) (n.d.), Tōh 112, Sde dge bka' 'gyur, Vol. 50, ff. 129r1–296v2. (In Tibetan.)